

Економічні настановлення молоді

Аналітична записка

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України щороку здійснює моніторинг стану суспільної свідомості, зокрема економічних настановлень та орієнтацій громадян. Дані моніторингових досліджень мають репрезентативний характер і дають змогу відстежувати динаміку зазначених настановлень за двома ключовими параметрами:

1. Ставлення громадян до змін (реформ) в економіці, рівень відкритості до змін. За цим параметром настановлення громадян можна умовно віднести до двох типів. Частина респондентів поділяють прореформаторські погляди, які проявляються в готовності приймати тимчасові труднощі, пов'язані з упровадженням реформ, задля здобуття економічних переваг у майбутньому; загальній відкритості до змін та оптимізмі. Інша частина ставиться до змін радше з тривогою, песимізмом і недовірою, вбачаючи в них передусім потенційне джерело нових труднощів. Цей тип настановлень можна позначити як «охоронні».

2. Уявлення громадян про бажаний устрій економічних відносин у державі. Тут також виокремлюються два типи уявлень: солідаристські, засновані прагненні до справедливого розподілу суспільних благ між усіма членами спільноти, й індивідуалістські, орієнтовані на особистий успіх і досягнення в умовах конкуренції.

Моніторинг здійснюється шляхом пред'явлення респондентам низки суджень, з якими вони можуть погодитися, не погодитися або обрати варіант «важко відповісти». На виявлення прореформаторських або охоронних настановлень респондентів щодо економіки спрямовані такі судження:

- Глибокі реформи в економіці, державному управлінні та інших сферах суспільного життя – це те, чого по завершенні війни найбільше чекає і на що сподівається народ.
- Проголошені владою реформи так і zostалися на папері, реальних змін не видно.
- Україна вже втомилася від усіляких реформ, нам потрібні не зміни, а нормальне, стабільне життя.

Вираженість солідаристських або індивідуалістських настановлень у респондентів різного віку перевіряється за допомогою таких суджень:

- Жодні реформи в економіці неприпустимі, якщо вони породжують безробіття.
- Необхідно повсюди істотно підвищити рівень оплати праці й одночасно свідомо піти на зростання рівня безробіття.
- Треба активніше розвивати фермерські господарства, а не намагатися зберегти під новими назвами ті ж колгоспи і радгоспи, які давно вже вичерпали себе.
- Надалі треба підтримувати не фермерів, а передусім великі колективні господарства, бо тільки вони можуть прогодувати народ України.

- Запровадження ринку землі створює передумови для процвітання українського села.
- Дозвіл на продаж землі призведе до того, що її скуплять свої та іноземні багатії, а нам залишаться тільки тротуари.
- Одне з найголовніших завдань влади – стимулювати людей до володіння приватною власністю, ефективно її захищати.
- Потрібно не обмежувати доходи громадян, навіть найбагатших, а створювати такі умови, щоб усі могли заробляти.

Результати моніторингу диференціюються за віком респондентів, що дає змогу відстежити різницю в економічних настановленнях громадян різних вікових категорій.

Особливості економічних настановлень молоді аналізуються на основі зіставлення відповідей, наданих респондентами віком 18-29 років (далі – молодь) і респондентами віком 30-55 років (далі – дорослі).

Моніторинг проводиться на регулярній основі з 1996 року, однак цей матеріал містить аналіз результатів за період 2022–2025 років.

Ставлення молоді до економічних реформ: між прагненням змін та острахом перед майбутнім

Загалом молодим респондентам, як і респондентам більш старшого віку, притаманні радше охоронні настановлення, ніж прореформаторські.

Думку про те, що глибокі реформи в економіці та інших сферах суспільного життя – це те, чого по завершенні війни найбільше чекає і на що сподівається народ, нині поділяє понад половину респондентів. Серед молоді частка тих, хто погоджується з наведеною думкою, є дещо нижчою, ніж серед дорослих (51,6% проти 55,1%, відповідно). Однак серед обох вікових груп спостерігається поступове зниження підтримки цієї думки від 2022 року дотепер (рис. 1).

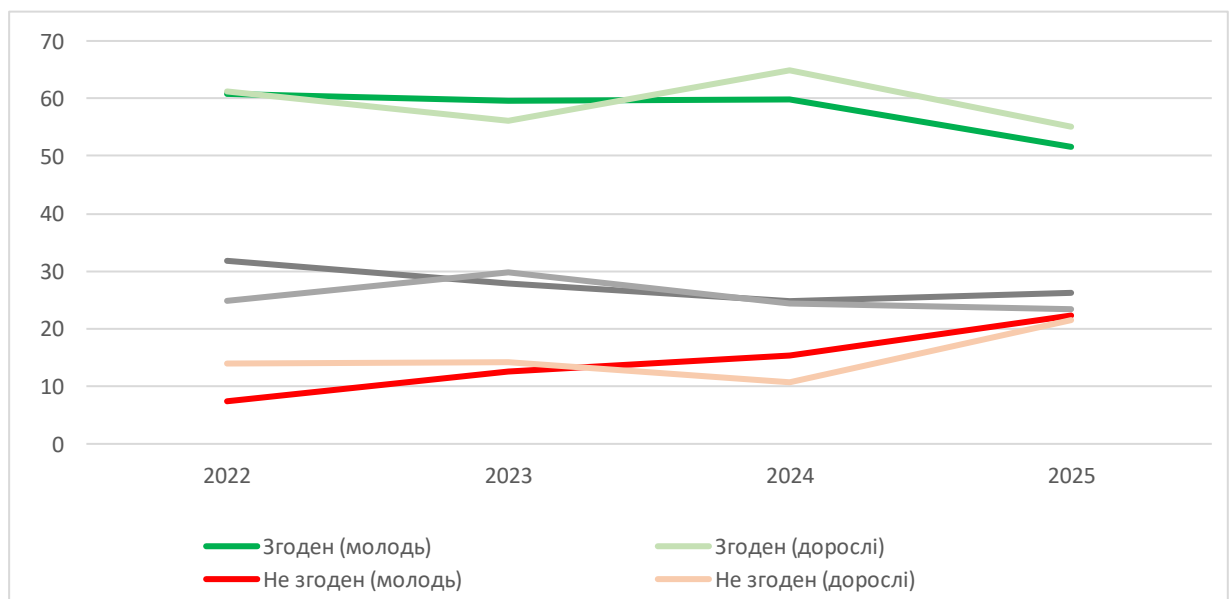

Рис. 1. Динаміка відповідей на запитання «Глибокі реформи в економіці, державному управлінні та інших сферах суспільного життя – це те, чого по завершенні війни найбільше чекає і на що сподівається народ» у віковому розрізі

Третина молодих респондентів (34,6%) не погоджується з тим, що проголошені владою реформи так і залишилися на папері, а реальних змін не видно. Серед дорослих не згодні з такою думкою трохи більше ніж чверть (27%). При цьому песимізм щодо справжності змін помітно скоротився в обох вікових групах з 2022 року, коли з тим, що реформи не приводять до реальних змін, погоджувалися понад половину дорослих респондентів (54,6%) і майже 45% молодих, тоді як зараз так вважають 34,4% і 27%, відповідно. Також варто зазначити, що громадська думка з цього питання є нестабільною в обох вікових групах і зазнавала значних коливань протягом досліджуваного періоду (рис. 2). У когорті молодих респондентів протягом останніх чотирьох років навіть відбулася зміна тенденції: якщо у 2022 році респонденти цієї вікової групи більше погоджувалися з тим, що реформи залишаються лише на папері, ніж не погоджувалися, то у 2025 році ситуація змінилася дзеркально.

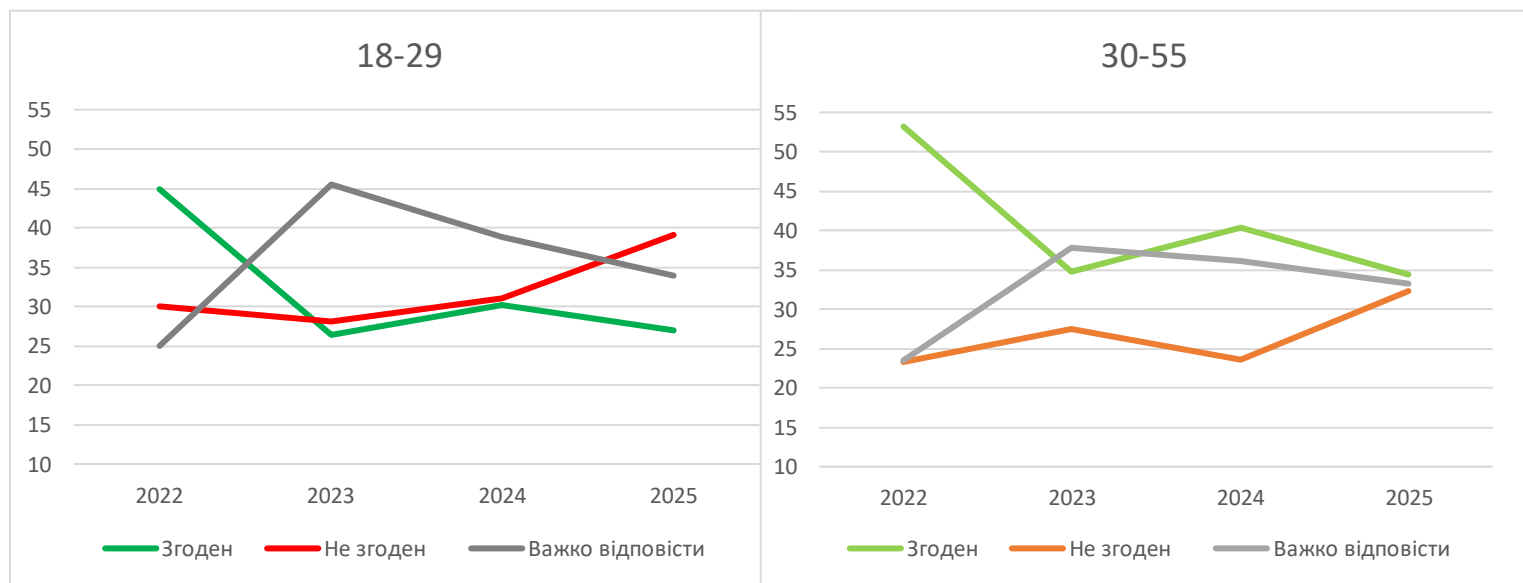

Рис. 2. Динаміка відповідей на запитання «Проголошені владою реформи так і залишилися на папері, реальних змін не видно» у віковому розрізі

Близько 60% респондентів в обох групах нині згодні з тим, що Україні потрібні не зміни, а нормальне, стабільне життя. Цей показник дещо коливався з 2022 року, проте ніколи не опускався нижче 50%. Тобто щодо цього питання в суспільстві сформувався певний консенсус, який підтримується у всіх вікових когортах (рис. 3).

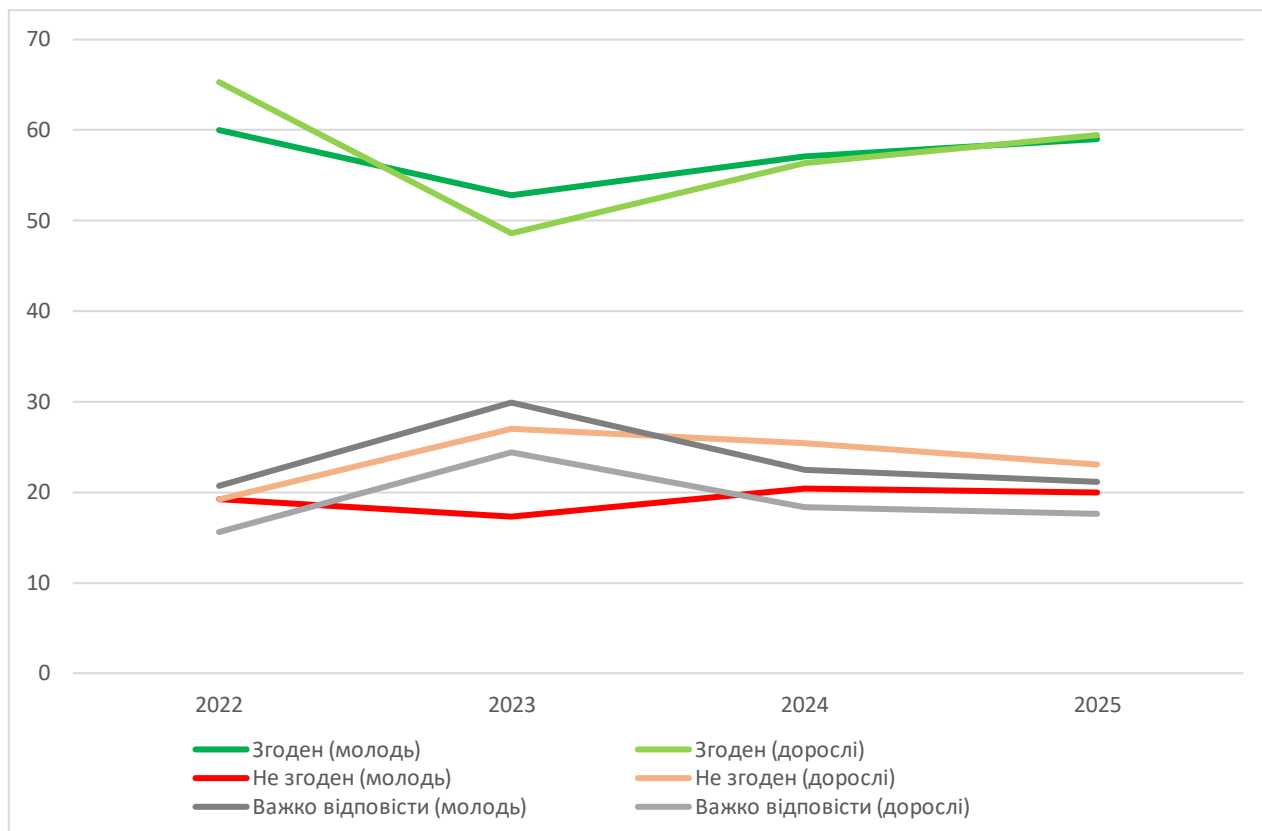

Рис. 3. Динаміка відповідей на запитання «Україна вже втомилася від усіляких реформ, нам потрібні не зміни, а нормальне, стабільне життя» у віковому розрізі

Справедливість для всіх чи можливість зростати для кращих?

Молоді люди, як і громадяни старших когорт, більшою мірою схильються до солідаристської моделі економічного устрою. Хоча останнім часом означилася тенденція до більш схвального ставлення до приватної власності як основи економічного зростання, ця прихильність має дещо абстрактний характер. Коли ж ідеться про конкретні аспекти реалізації цього права, зокрема через право власності на землю, позиція молодих респондентів, як і людей старшого віку, стає обережною.

Понад 46% молодих респондентів і понад 48% дорослих нині дотримуються позиції, що жодні реформи в економіці неприпустимі, якщо вони породжують безробіття. Це дещо менше, ніж у 2022–2023 роках, коли згоду із цим судженням висловлювали понад половину респондентів обох вікових груп (рис. 4). Проте говорити, що працездатне населення України демонструє готовність прийняти зростання безробіття як адекватну ціну успішних економічних реформ, що приведуть до зростання економіки в майбутньому, нині було б передчасно.

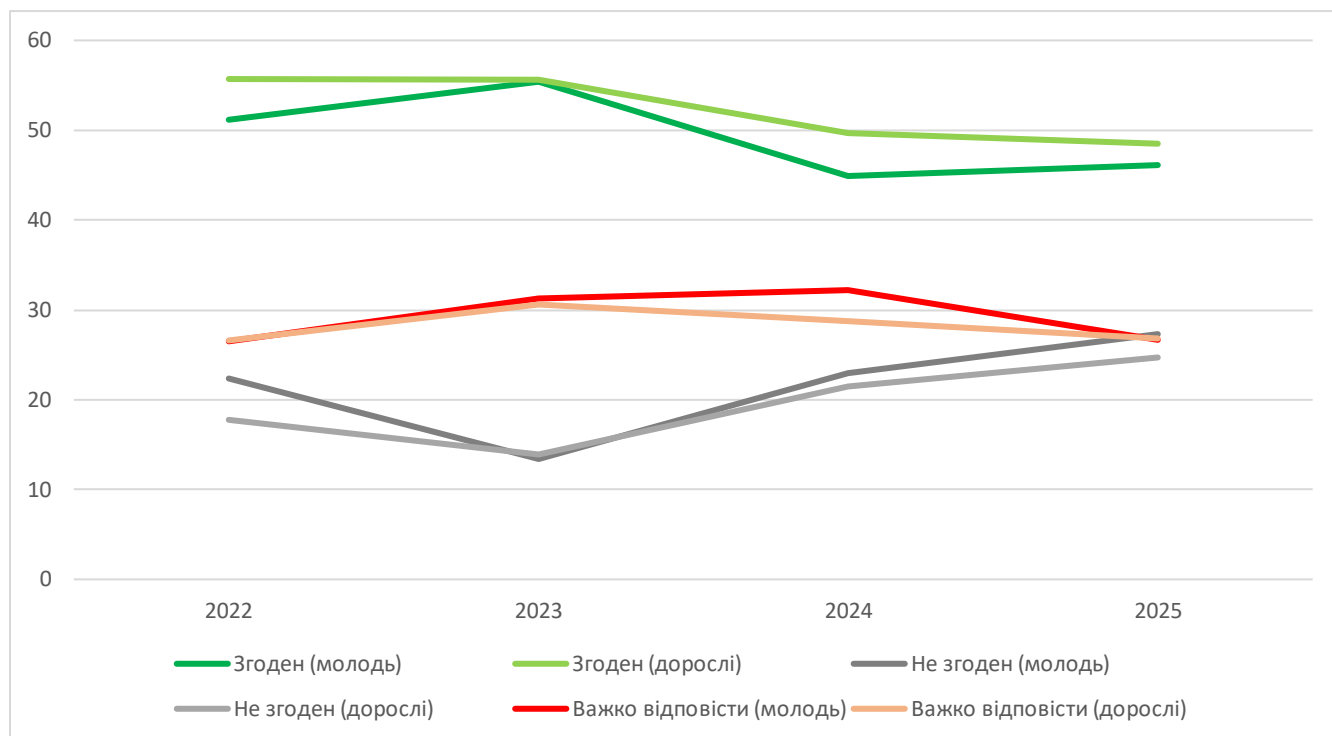

Рис. 4. Динаміка відповідей на запитання «Жодні реформи в економіці неприпустимі, якщо вони породжують безробіття» у віковому розрізі

Так, лише третина молодих респондентів (33,6%) і менше ніж третина дорослих (28,1%) підтримали б істотне підвищення рівня оплати праці, якби одночасно довелось піти на зростання рівня безробіття. Радше є підстави говорити про те, що в суспільстві нині немає консенсусу щодо таких заходів – ні на їхню підтримку, ні проти. Також варто зазначити, що громадська думка з цього питання є вкрай нестабільною: у 2022 і 2023 році частка респондентів, які виступають проти підвищення вартості праці, якщо воно відбудеться за рахунок зростання безробіття, в обох вікових категоріях перевищувала частку тих, хто готовий був підтримати таку політику. Станом на 2025 рік частки противників і прибічників цієї ідеї зрівнялися. Серед молоді в цьому питанні виразно превалює позиція невизначеності (рис. 5).

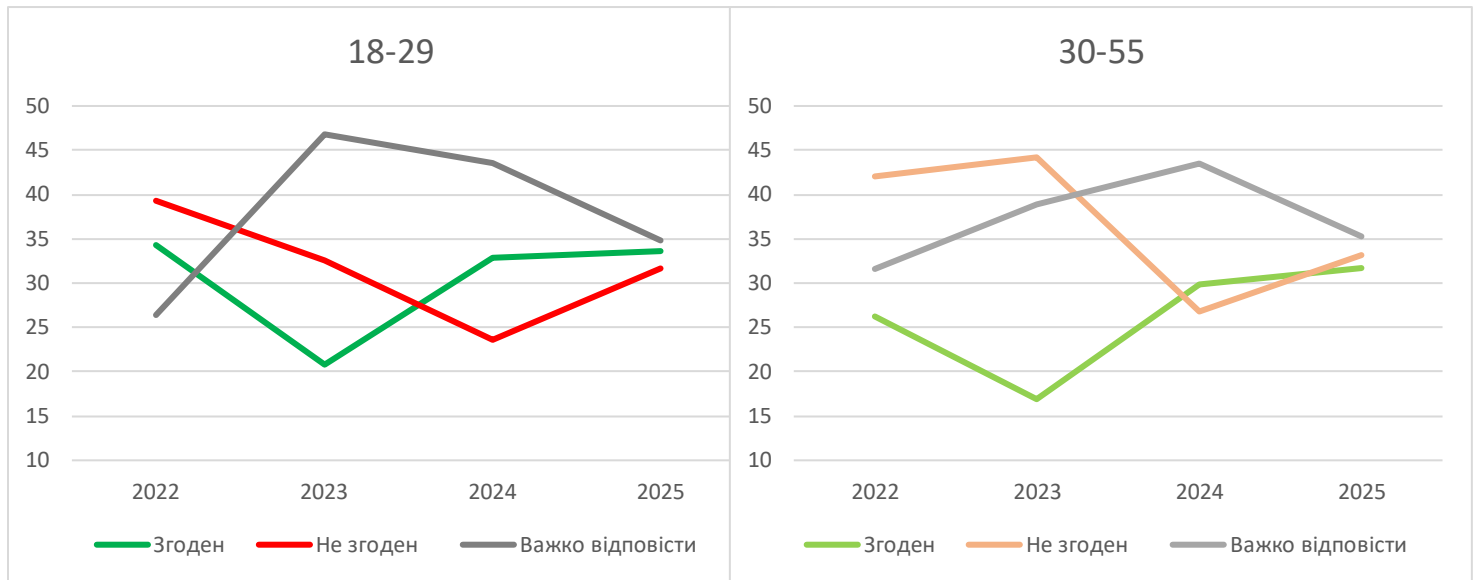

Рис. 5. Динаміка відповідей на запитання «Необхідно повсюди істотно підвищити рівень оплати праці й одночасно свідомо піти на зростання рівня безробіття» у віковому розрізі

У суспільстві стабільно зростає підтримка більш активного розвитку фермерських господарств замість збереження різного роду колективних форм господарювання. На момент останнього опитування понад три чверті респондентів (76%) обох вікових груп погодилися з цією думкою. Це помітно більше, ніж 2022 року, коли серед молоді таку позицію поділяли 57,3% респондентів, а серед дорослих – 62,7% (рис. 6).

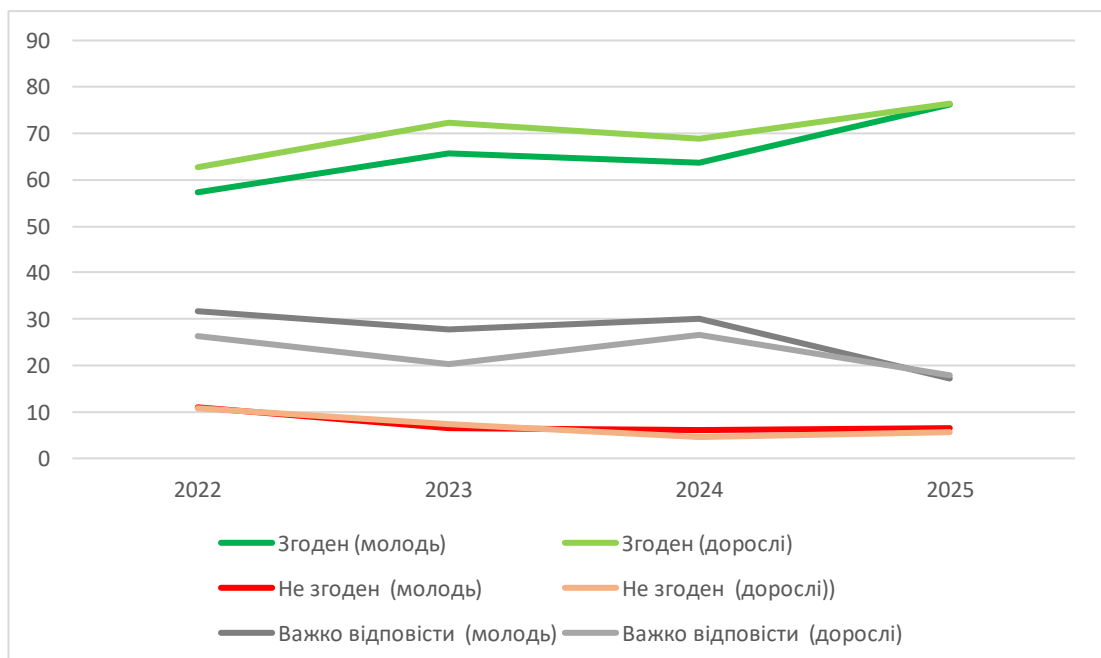

Рис. 6. Динаміка відповідей на запитання «Треба активніше розвивати фермерські господарства, а не намагатися зберегти під новими назвами ті ж колгоспи і радгоспи, які давно вже вичерпали себе» у віковому розрізі.

Примітка. У 2023–2024 рр. судження було таким: «Треба активніше розвивати фермерство, а не віддавати сільське господарство на відкуп великим корпораціям, що прийшли на зміну колгоспам і радгоспам».

Схожа позиція проявляється і в разі пред'явлення респондентам судження «Надалі треба підтримувати не фермерів, а передусім великі колективні господарства, бо тільки вони можуть прогодувати народ України». З цим згодні 18% молодих респондентів і лише 15,2% дорослих, тоді як не згодні – понад половину в обох вікових категоріях: 53% молодих і майже 60% дорослих (рис. 7).

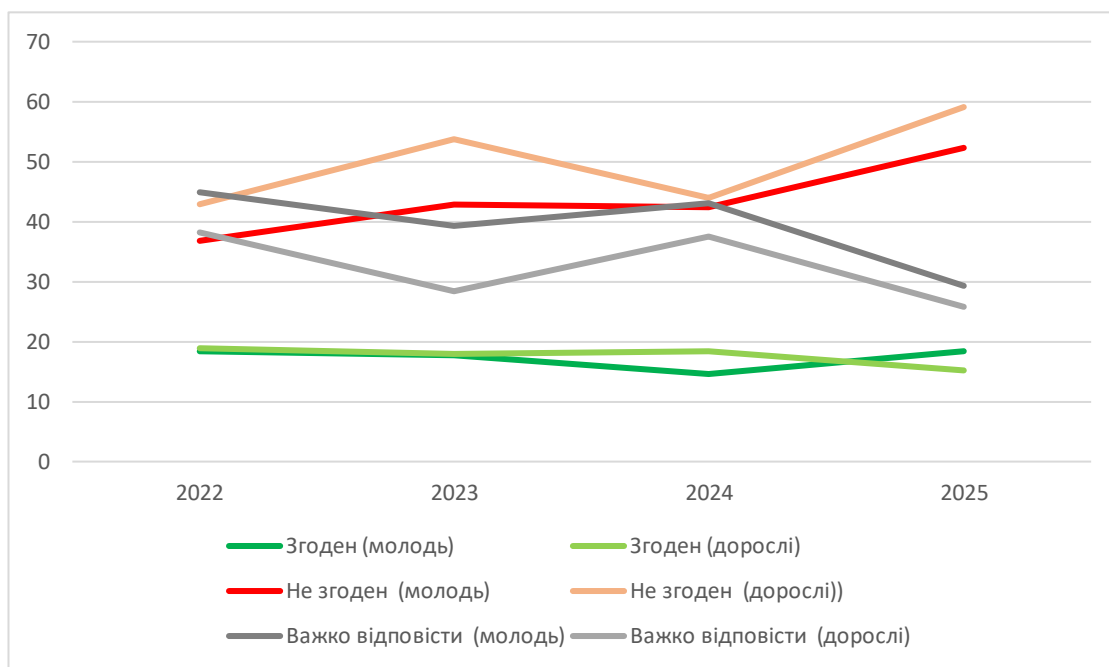

Рис. 7. Динаміка відповідей на запитання «Надалі треба підтримувати не фермерів, а передусім великі колективні господарства, бо тільки вони можуть прогодувати народ України» у віковому розрізі.

Примітка. У 2024 р. судження було таким: «Надалі треба підтримувати не дрібних фермерів, а створення в аграрному секторі великих колективних господарств».

Поки що не сформовано стійкої підтримки запровадження ринку землі. Лише 40,4% дорослих респондентів і 33,6% молодих нині вважають, що запровадження ринку землі створює передумови для процвітання українського села. Але не можна казати, що суспільство пручається ринковим відносинам у цій сфері, як це було на початкових етапах обговорення цієї реформи. Нині більшою мірою превалює позиція невизначеності: близько половини (48%) молодих респондентів і 42,6% дорослих вагаються з відповіддю на це питання (рис. 8).

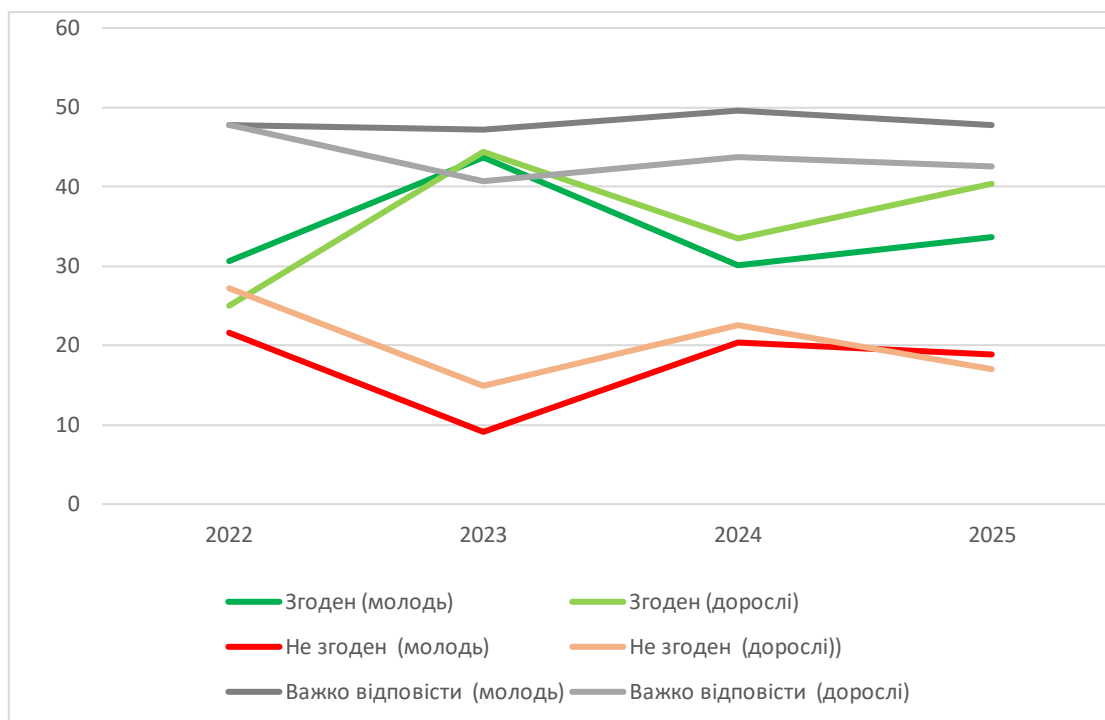

Рис. 8. Динаміка відповідей на запитання «Запровадження ринку землі створює передумови для процвітання українського села» у віковому розрізі

Частково таку непевність можна пояснювати наявними в суспільстві побоюваннями, що дозвіл на продаж землі зіграє на руку радше іноземним гравцям і крупному капіталу, ніж національному приватному власнику. З тезою «Дозвіл на продаж землі призведе до того, що її скуплять свої та іноземні багатії, а нам залишаться тільки тротуари» погоджуються близько 31,3% молодих респондентів і 35,1% дорослих. Приблизно стільки ж не погоджуються або вагаються з відповіддю. Ці побоювання мають «мерехтливий» характер і з часом то загострюються, як-от у 2022 і 2024 роках, то дещо вщухають – як зараз (рис. 9).

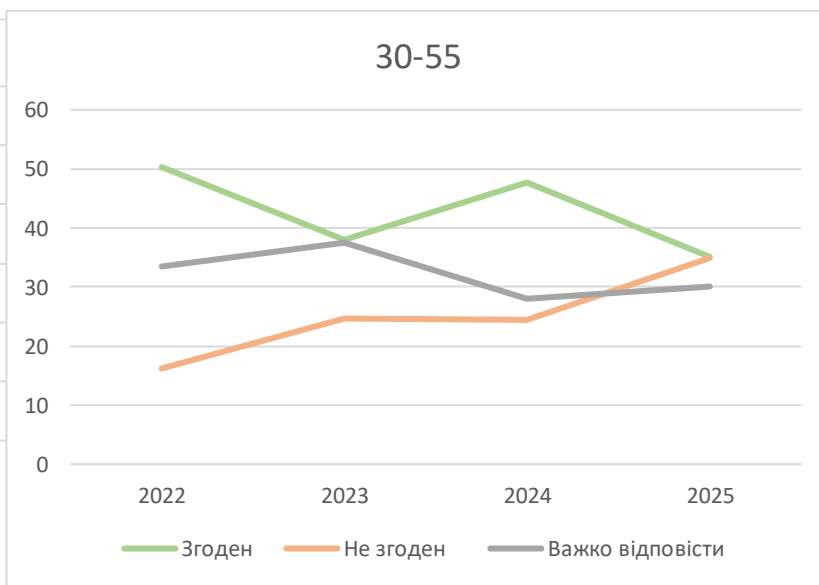
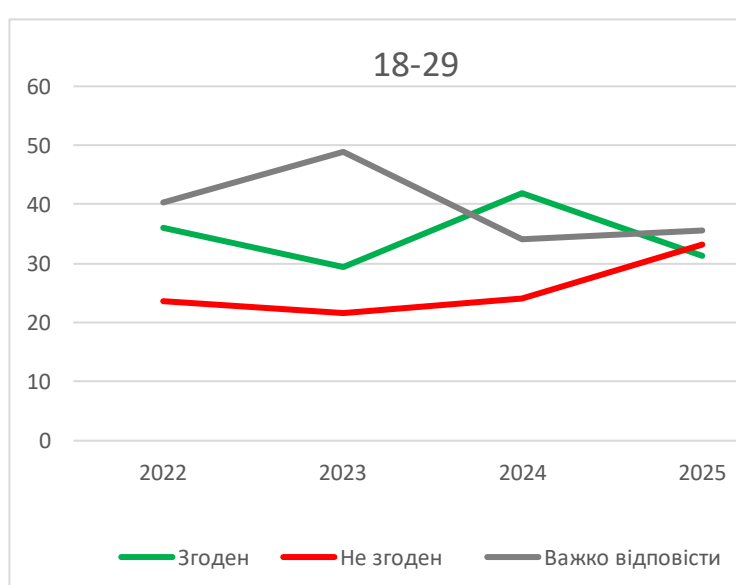

Рис. 9. Динаміка відповідей на запитання «Дозвіл на продаж землі призведе до того, що її скуплять свої та іноземні багатії, а нам залишаться тільки тротуари» у віковому розрізі

За останні чотири роки в суспільстві помітно зросла підтримка ідеї, що влада має передусім стимулювати людей до володіння приватною власністю, ефективно її захищати. З цим згодні нині 60% молодих людей і 62,5% дорослих. Це помітно більше, ніж чотири роки тому, коли таку думку поділяли менше половини респондентів обох вікових категорій (47,5% і 43%, відповідно) (рис. 10).

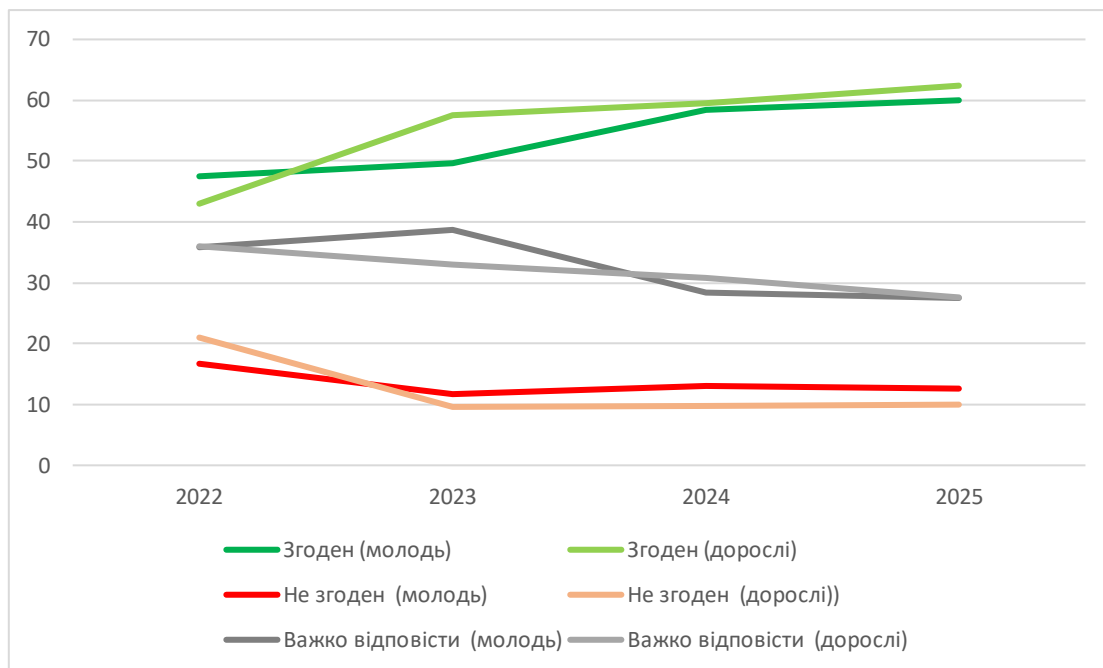

Рис. 10. Динаміка відповідей на запитання «Одне з найголовніших завдань влади – стимулювати людей до володіння приватною власністю, ефективно її захищати» у віковому розрізі

Також суспільна думка сильніше консолідувалася навколо ідеї, що потрібно не обмежувати доходи громадян, навіть найбагатших, а створювати такі умови, щоб усі могли заробляти. З цим нині погоджуються три чверті респондентів обох вікових категорій, тоді як 2022 року так вважали 65,7% молоді і 59,4% дорослих респондентів (рис. 11).

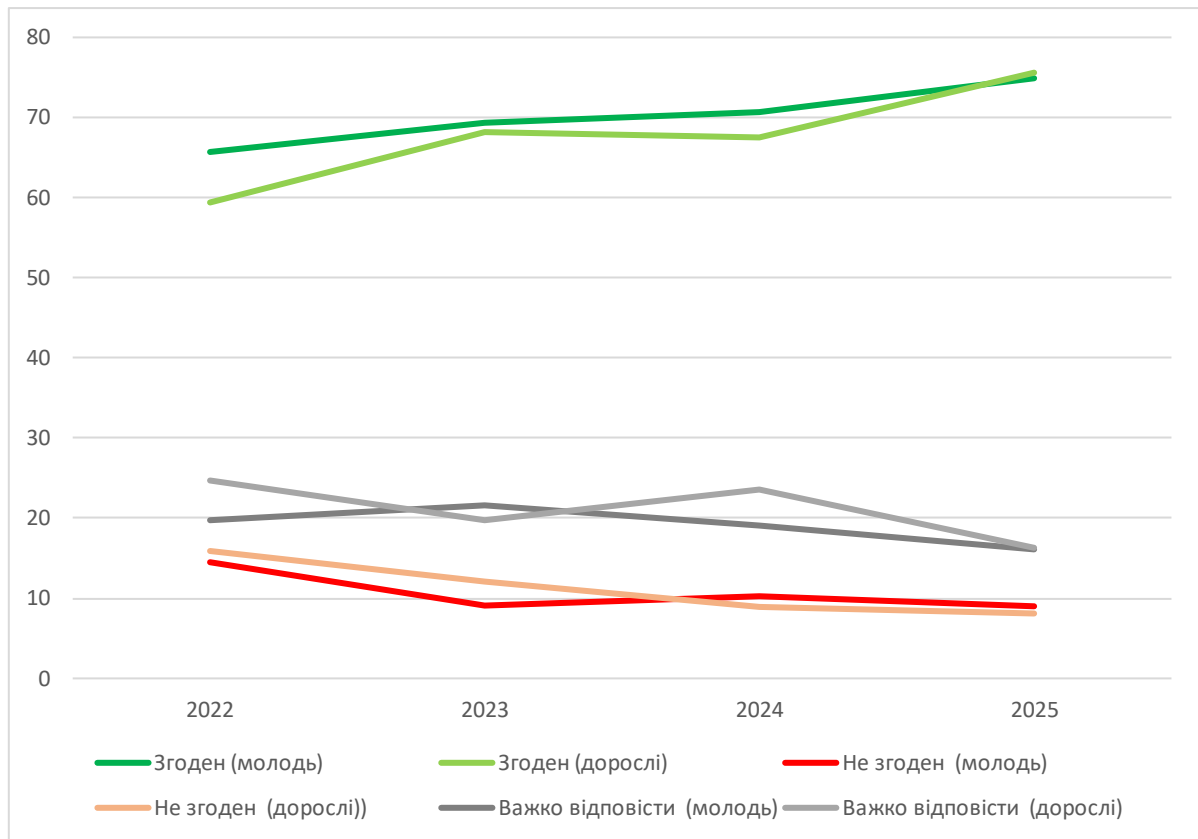

Рис. 11. Динаміка відповідей на запитання «Потрібно не обмежувати доходи громадян, навіть найбагатших, а створювати такі умови, щоб усі могли заробляти» у віковому розрізі

Економічне самовизначення молоді: соціальна значущість, незалежність, доцільність

Економічні орієнтації молоді та їх регіональні особливості досліджувалися також у процесі виконання науково-дослідної теми «Регіональні особливості ідентифікації учнівської та студентської молоді як чинник державної освітньої політики» (2021–2024). Дослідження, у якому взяли участь 795 школярів старших класів і студентів, фокусувалося, зокрема, на економічному самовизначенні молодих людей – на тому, як вони сприймають економіку, свою роль у ній і що для них важливо в цій сфері. Такий підхід наголошує на вирішальній ролі життєвих цінностей та ідеалів у ситуаціях економічного вибору, спрямованого на здобуття економічного добробуту, який залежить не стільки від самих можливостей, скільки від того, які уявлення про свої можливості має сама людина.

Отримані завдяки дослідженню результати дали змогу виокремити три ключових чинники, які регулюють економічну активність молодих людей:

1. Упевненість у тому, що значущість економічної діяльності визначається не грошима (прибутком), а соціальною цінністю, яка створюється завдяки такій діяльності. На думку молодих людей, схвалення з боку оточення, обов'язок перед своєю громадою, наявність спільних цілей і

стратегій їх досягнення, а також їх відповідність суспільним інтересам мають ключове значення для успішної економічної діяльності.

2. Орієнтування на активність і незалежність. Молоді люди зацікавлені в підвищенні рівня своєї економічної грамотності, прагнуть свободи вибору, самостійної діяльності на основі толерантності і поваги до інших.

3. Переважання принципу економічної доцільності над принципом законності. Респонденти допускають порушення правових норм, якщо вони є перепорою в досягненні економічного успіху

Дослідження показало, що в плануванні економічної діяльності пріоритетними для молодих людей є такі цінності, як толерантність і повага до різних думок, як необхідна умова успішної професійної діяльності (рис. 12). Такий висновок підтверджують результати кореляційного аналізу, за яким параметр толерантності і поваги до різних думок показав найбільшу кількість значущих кореляційних зв'язків на рівні $P \leq 0.01$. Судження ж щодо необхідності підпорядковувати будь-яку економічну діяльність суспільним інтересам та цілям, а також важливості позитивної оцінки оточення були схвалені половиною респондентів. Лише дещо понад третину учасників дослідження поділяють думку, представлену судженням «Я відчуваю зобов'язання перед громадою і маю бажання «повернути» їй ту підтримку, яку вона мені надає», а третина респондентів визначитися з відповіддю так і не змогла.

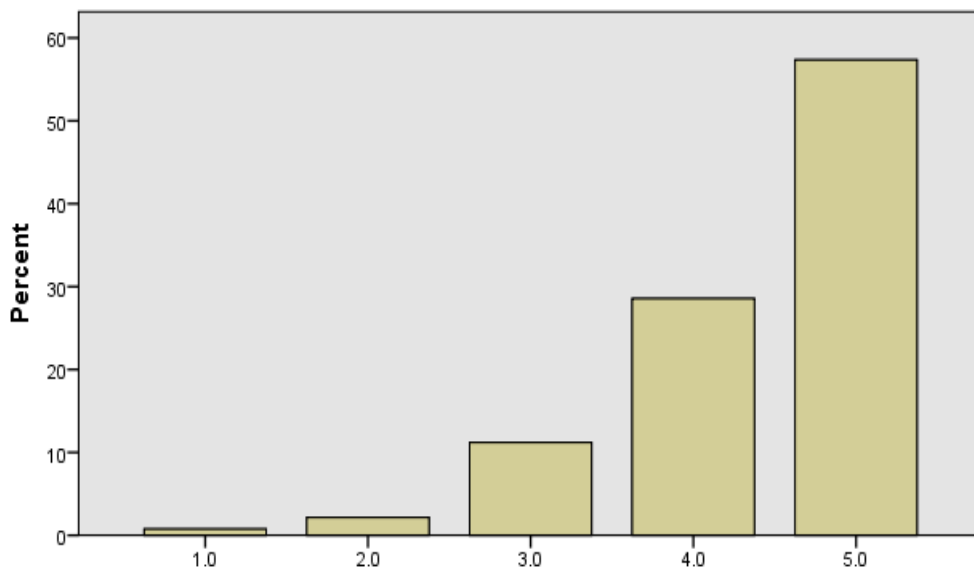

Рис. 12. Розподіл відповідей на запитання «Толерантність до різних думок необхідні для успішної професійної діяльності», де 1 – зовсім не згоден(а), 2 – скоріше ні, ніж так, 3 – важко відповісти, 4 – скоріше так, ніж ні, 5 – цілком згоден(а)

Про характер уявлень молоді щодо необхідності дотримуватися правил гри (норм і правил) у діловій взаємодії можна скласти уявлення з одномірного розподілу даних за судженнями «Законослухняність не завжди сприяє економічному успіху» і «Несправедлива система оподаткування бізнесу»

змушує підприємців приховувати свої прибутки». Несхвально поставилися до цих тверджень лише п'ята (26%) і восьма (14%) частини досліджуваних, а третина в обох випадках не визначилася з відповіддю (рис. 13).

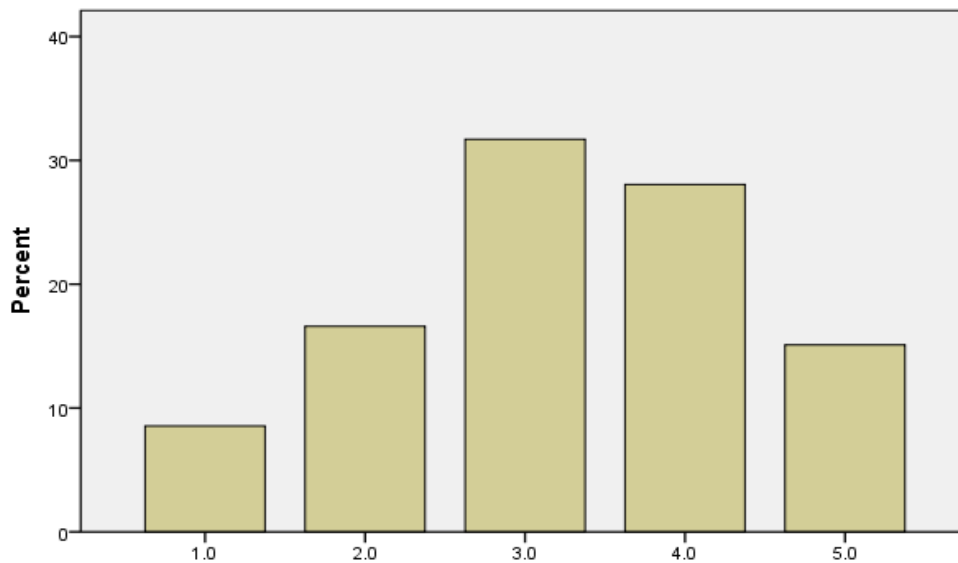

Рис. 13. Розподіл відповідей на запитання «Законослухняність не завжди сприяє економічному успіху», де 1 – зовсім не згоден(а), 2 – скоріше ні, ніж так, 3 – важко відповісти, 4 – скоріше так, ніж ні, 5 – цілком згоден(а)

Ставлення респондентів до матеріальних ресурсів розкривається через твердження «Надлишок матеріальних ресурсів має для людини негативні наслідки», яке було схвалено лише п'ятою частиною респондентів при третині тих, хто не визначився з відповіддю. Хоча майже половина досліджуваних вважають, що вони добре забезпечені матеріально, понад половину з них (56%) не задоволені своїм матеріальним станом і хотіли б його поліпшити.

Що ж до уявлень молоді про ділову взаємодію і преференції щодо способів залучення до економічної діяльності, то понад половину досліджуваних віддають перевагу незалежності, самостійній праці, відповідальності тільки за себе і не бояться конкуренції. Водночас понад дві третини опитаних (69%) визнали, що їм подобається працювати в колективі однодумців, спрямованих на виконання спільного завдання. Понад половину респондентів не погодилися з тим, що самостійна творча людина може реалізувати себе лише в бізнесі (рис. 14).

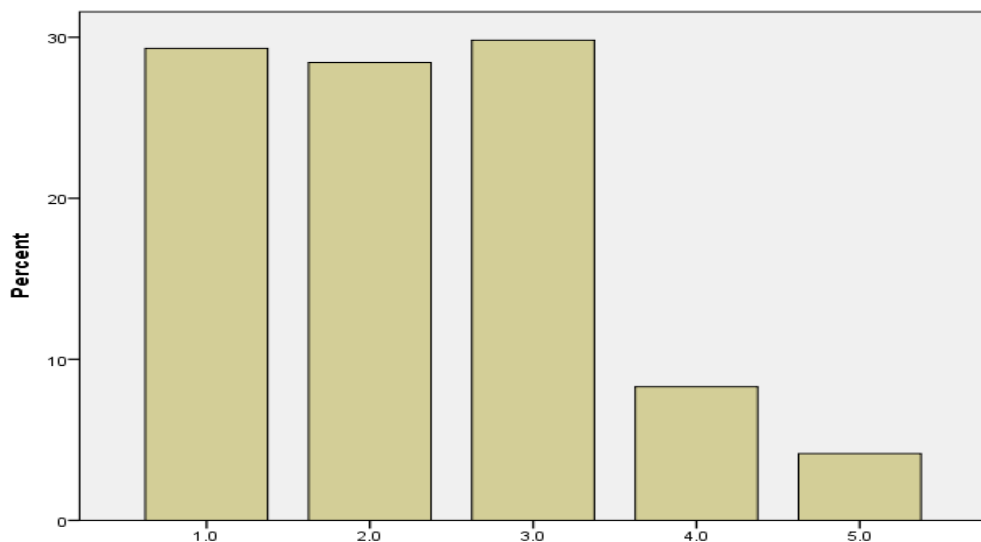

Рис. 14. Розподіл відповідей на запитання «Самостійна творча людина може реалізувати себе лише в бізнесі», де 1 – зовсім не згоден(а), 2 – скоріше ні, ніж так, 3 – важко відповісти, 4 – скоріше так, ніж ні, 5 – цілком згоден(а)

Показниками фінансової поведінки досліджуваних є їхні уявлення про витрати і боргові зобов'язання. Як свідчить аналіз отриманих даних, понад третину опитаних контролюють свої витрати і не роблять незапланованих покупок, натомість майже третина поводиться навпаки. При цьому більшість респондентів (65,4%) не позичає кошти у друзів або знайомих і не вважає за потрібне користуватися кредитними картками.

Отже, толерантність і повага до різних думок як запорука успішної професійної діяльності, підпорядкування економічної діяльності суспільним цілям і схвальна позитивна оцінка оточення є ціннісною основою економічних орієнтацій молоді. Натомість довіра і взаємність не посідають значущі позиції в уявленнях молоді. Респонденти допускають порушення правових норм, якщо вони є перепорою в досягненні економічного успіху. Молодь декларує готовність до самостійної, незалежної діяльності і водночас високо цінує колективну співпрацю задля досягнення спільної мети, тоді як підприємницьку діяльність більшість респондентів не вважає єдиною сферою економічної активності для самостійних, творчих людей. Фінансова поведінка молоді хоча й не відзначається ощадливістю, проте характеризується запобіганням борговим зобов'язанням.

Висновки

1. Молодь поділяє загальносуспільну тенденцію настороженого ставлення до економічних реформ, проте демонструє більшу динаміку переосмислення. Попри загальне охоронне ставлення до реформ, молоді респонденти менш схильні вважати реформи фіктивними і дещо охочіше визнають наявність змін, порівняно з дорослими. Водночас їхня готовність приймати реформи після завершення війни поступово знижується.

2. Стосовно питання реформування економіки молодь виявляє схожі із дорослими прагнення до стабільності. Близько 60% респондентів обох груп вважають, що Україні потрібне не нове реформування, а стабільне і

«нормальне» життя, що свідчить про глибоке вкорінення запиту на передбачуваність та соціальну безпеку.

3. **Солідаристські уявлення в економічній сфері переважають серед молоді, проте поступово збалансовуються з індивідуалістичними.** Молоді респонденти підтримують пріоритет соціальної справедливості та недопустимість реформ, які ведуть до безробіття, однак водночас дедалі більше підтримують розвиток фермерства, приватну власність і ринкові механізми.

4. **Позиція молоді щодо ринку землі і приватної власності позначена нерішучістю й суперечливістю.** Молодь загалом підтримує ідею ринку землі, але водночас висловлює занепокоєння щодо його наслідків, зокрема можливості концентрації ресурсів у руках олігархічного або іноземного капіталу.

5. **Поступово формується сприйняття приватної власності як цінності, що заслуговує на державний захист.** Порівняно з попередніми роками помітно зросла підтримка ідеї, що завданням влади є стимулювати володіння і захист приватної власності. Молодь сприймає приватну ініціативу як джерело розвитку, а не як загрозу для соціальної рівності.

6. **Ціннісні орієнтації молоді у сфері економіки поєднують соціальну відповідальність із пріоритетом особистої активності та незалежності.** Молоді люди відзначають важливість суспільно корисної діяльності, схвальної оцінки щодо неї з боку громади, однак при цьому цінують свободу вибору, економічну самостійність і прагнуть особистого успіху без зовнішніх обмежень.

7. **Поширеним є переконання, що порушення правових норм може бути виправданим в ім'я економічної доцільності.** Зокрема, частина молоді погоджується з твердженням, що законослухняність не завжди сприяє досягненню економічного успіху, а несправедлива система оподаткування виправдовує поведінку ухиляння. Таке настановлення можна назвати «принципом пріоритету економічної доцільності над законністю».

8. **Молодь не ототожнює самореалізацію виключно з підприємництвом.** Молоді люди відкриті до колективної співпраці, цінують командну роботу і не вважають бізнес єдиним шляхом для самостійної і творчої реалізації.

9. **Фінансова поведінка молоді загалом раціональна, але не завжди ощадлива.** Переважна більшість не схильна брати кредити чи позичати кошти, однак контроль витрат є нерівномірним: третина дотримується чітких обмежень, тоді як інші роблять незаплановані покупки.

Отже, економічна свідомість сучасної української молоді нині формується на перетині очікуваної стабільності й цінності змін. Молоді українці часто вагаються між сприйняттям реформ як можливості для розвитку і побоюванням, що будь-яка зміна – це ризик, який несе додаткове навантаження на і без того вразливу економіку.

Молодіжна економічна свідомість має високий адаптивний потенціал, але вразлива до маніпуляцій. Висока толерантність до різних підходів у

професійній і діловій взаємодії поєднується з прагматизмом, що дає змогу гнучко адаптуватися до економічної ситуації. Проте така гнучкість без ціннісного «якоря» може призводити до нормалізації сумнівних практик у бізнесі та політиці.

Настановлення молоді щодо економічної поведінки свідчать про надання переваги результату над процедурою. Молоді люди готові приймати компроміси в межах правового поля, якщо це забезпечує економічну ефективність. Проте такі компроміси часто межують із виправданням непрозорих або незаконних дій, якщо останні ведуть до бажаного результату.

Загалом економічна свідомість молоді характеризується поєднанням соціальної орієнтованості та індивідуалістичних цінностей, високою толерантністю до різноманітності думок і водночас вибірковим ставленням до дотримання правових норм. Це формує гнучку, але потенційно суперечливу модель економічного самовизначення.

З огляду на необхідність належного психологічного забезпечення економічної активності молоді, її залучення до реалізації економічних реформ, спрямування на продуктивну економічну діяльність рекомендується:

- сформувати національну програму розвитку економічної грамотності молоді, елементами якої можуть стати різноманітні освітньо-просвітницькі ініціативи (курси, воркшопи, кампанії), які мають поєднати навички фінансової грамотності, розуміння ринкових механізмів та етичних аспектів економічної діяльності – з акцентом на прозорість, справедливість і суспільну відповідальність;

- підтримувати молодіжні проєкти з колективною економічною відповідальністю, зокрема шляхом запровадження грантів, інкубаційних програм для ініціатив, які базуються на принципах соціального підприємництва, кооперативів, молодіжних фермерських господарств, спільнокоштів тощо;

- розвивати дискусійні і менторські платформи для морально-ціннісного самовизначення молодих людей у сфері економіки. Як приклад можна навести створення молодіжних клубів, діалогових майданчиків, неформальних лідерських програм, де обговорюватимуться етичні дилеми економічного вибору, роль особистої відповідальності, легальність як цінність, толерантність до різних поглядів у бізнес-середовищі.

Світлана Чуніхіна, заступник директора
Інституту соціальної
та політичної психології НАПН України,
к.психол.н., ст. дослідник

Світлана Позняк, старший науковий співробітник
відділу психології політичної поведінки молоді,
к.психол.н., с.н.с